

Ulomak arhitravne grede iz zvonika franjevačkog samostana na Košljunu

A Fragment of an Architrave from the Franciscan Monastery on Košljun

Izvorni znanstveni rad
Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper
Medieval archaeology

UDK/UDC 726.71.04(497.5)(210.7 Košljun)
726.71.033.4

Primljeno/Received: 03. 07. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 09. 2007.

MIRJA JARAK
Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta
Ivana Lučića 3
HR – 10 000 Zagreb
mjarak@ffzg.hr

U radu se opisuje ulomak predromaničkog arhitrava, pronađen u zvoniku franjevačkog samostana na Košljunu. Ulomak ima vrlo jasne stilsko-radioničke karakteristike koje upućuju na njegovu užu dataciju i povezivanje sa srodnim spomenicima na širem prostoru srednjovjekovne Hrvatske i bizantske Dalmacije. Riječ je o radionici iz vremena kneza Branimira, koja je u našoj literaturi povezana s većim brojem benediktinskih samostana, a takvo određenje mogao bi dodatno potvrđivati novopronađeni ulomak s Košljuna.

Ključne riječi: Košljun, benediktinski samostan, arhitravna greda, knez Branimir, benediktinska klesarska radionica

This paper describes a fragment of a pre-Romanesque architrave, found in the bell-tower of the Franciscan monastery on Košljun. The fragment has very clear features regarding the style and workshop, indicating its narrower dating and relationship with similar monuments in the wider territory of medieval Croatia and Byzantine Dalmatia. This is a workshop from the time of prince Branimir, brought into connection in our literature with a large number of Benedictine monasteries – a view that may find further corroboration in the newly discovered fragment from Košljun.

Key words: Košljun, Benedictine monastery, architrave, prince Branimir, Benedictine stone carving workshop

U bogatoj zbirci franjevačkog samostana na Košljunu, među ranosrednjovjekovnim kamenim spomenicima nedavno se nalazi još jedna zanimljivost – ulomak predromaničke arhitravne grede. Ulomak je, prema usmenom priopćenju patera Mavra Velnića¹, pronađen prije nekoliko godina u zvoniku franjevačkog samostana na Košljunu, gdje je bio upotrijebljen kao građevni materijal. Budući da svojim ornamentalnim repertoarom omogućuje cjelovitu interpretaciju, unatoč samo fragmentarnoj očuvanosti i nepoznavanju izvornog konteksta, novopronađeni ulomak pojavljuje se kao vrlo zanimljivo djelo koje bi moglo svjedočiti, ako ne o ranoj prisutnosti benediktinaca, onda svakako o ranim benediktinskim utjecajima na otoku Krku.

Ovaj ulomak iz zvonika franjevačkog samostana na Košljunu predstavlja dio arhitravne grede, oštećen na oba kraja. Na lijevom kraju oštećenje je zahvatilo sam početak arhitrava, što se razabire iz očuvanog početka natpisa u donjem pojasu spomenika. Početak natpisa je, naime, cjelovito očuvan, te je tu oštećenje najmanje i zahvatilo je rubni dio donjeg pojasa ispred početka natpisa. U gornja dva

A recent addition to the rich collection of the Franciscan monastery on Košljun is another interesting item belonging among the early medieval stone monuments – a fragment of a pre-Romanesque architrave. According to a verbal account by father Mavro Velnić¹, the fragment was found several years ago in the bell-tower of the Franciscan monastery on Košljun, where it had been used as building material. Given that its ornamental repertory enables a comprehensive interpretation, in spite of its only fragmentary preservation and lack of information about the original context, the newly discovered fragment emerges as a very interesting work that might bear testimony, if not to the early presence of the Benedictines, then certainly to the early Benedictine influences on the island of Krk.

This fragment from the bell-tower of the Franciscan monastery on Košljun is a part of an architrave, damaged at both ends. The damage on the left end affected the very beginning of the architrave, as inferred from the preserved beginning of the inscription in the lower belt of the monument. The beginning of the inscription has been entirely preserved, and here the damage is minimal, spreading over the edge of the lower belt of the monument. The damage in the upper two belts is greater, and

1. Na ovom mjestu zahvaljujem pateru Mavru Velniću na podacima o spomeniku i dopuštenju za njegovo fotografiranje.

1. Here I would like to express my gratitude to pater Mavro Velnić for the information about the monument and the permission to photograph it.

Sl. 1 Uloak arhitravne grede iz zvonika franjevačkog samostana na Košljunu (snimila M. Jarak)

Fig. 1 A fragment of the architrave from the bell-tower of the Franciscan monastery on Košljun (photo by M. Jarak)

Sl. 2 Dio ulomka arhitravne grede iz zvonika franjevačkog samostana na Košljunu (snimila M. Jarak)

Fig. 2 A part of the fragment of the architrave from the bell-tower of the Franciscan monastery on Košljun (photo by M. Jarak)

pojasa oštećenje je veće, te ornamentalni nizovi perca u srednjem i kuka u gornjem pojasu, nisu cjelovito očuvani. Na desnom kraju greda je prelomljena, te su sva tri horizontalna pojasa ostala nedovršena (sl. 1).

Košljunska arhitravna greda izrađena je od vapnenca. Dimenzije očuvanog ulomka su sljedeće: dužina: 73 cm; visina: 22,5 cm; debljina: 9 cm.

Arhitrav je podijeljen u tri horizontalna pojasa. U gornjem pojasu su kuke prilično dobre izrade, na niskoj nozi. Noga je plastično naglašena, a zavojnica lijepo kružno oblikovana sa središnjim ispupčenjem. Središnji pojas, odvojen s dva uska plastična rebra, znatno je širi od rubnih pojaseva. Ornamentalni motiv perca koji je ispunjavao srednji pojas, u znatnoj je mjeri otučen, tako da se niz međusobno povezanih perca samo djelomično očuvao. Bolje je očuvana donja polovica ornamentalnog niza perca, gdje se jasno vidi tropruta izvedba motiva. U donjem horizontalnom pojasu nalazi se natpis, pisan prilično dobro oblikovanim slovima koja tvore cjelovite riječi i tipične kontrakcije. Riječ je o početnom dijelu jednog posvetnog natpisa, u kojem se vjerojatno spominjao donator povezan s crkvom kojoj je pripadao crkveni namještaj s očuvanim ulomkom arhitravne grede. U natpisu se čita poduža invokacija i zamjenica ego. Ime osobe i eventualna titula kao i sadržaj donacije, nisu nažalost očuvani na preostalom ulomku arhitravne grede. Iz očuvanog dijela natpisa može se samo zaključiti o povezanosti jedne osobe s nekom predromaničkom crkvom, kao što je to inače uobičajeno u našoj predromanici.

Pri razgledavanju ulomka pater Mavro Velnić dao je svoje čitanje natpisa: In nomine D(omi)ni n(ost)ri [le]shu Chr(ist)i ego. Čitanje zaista ne zadaje teškoće, jer su kontrakcije sadržane u natpisu vrlo poznate i česte, kako u starokršćanskim tako i u ranosrednjovjekovnim natpisima (Testini 1980², 350-351; Kaufmann 1917, 297; Marucchi 1911, Pl. XXX,2). U natpisu su sve riječi i kontrakcije dobro vidljive, osim oblika koji bi trebao označavati Isusovo ime, kod kojeg početna slova nisu jasno vidljiva, a pojavljuju se slova SHV s vodoravnom crticom iznad slova. Između ovih vidljivih slova i prethodne kontrakcije NRI prilično je velik razmak koji upućuje na postojanje početnih slova Isusova imena (sl. 2). Budući da su riječi sadržane u invokaciji na košljunskom natpisu brojne i dane u uobičajenom slijedu, navedeno čitanje natpisa s cjelovitim Isusovim imenom, prilično je pouzdano. U tom slučaju je crta, koja označava kontrakciju iznad slova SHV, nepotrebna. Poznato je da se oblik lesu u našim ranosrednjovjekovnim natpisima pojavljuje kao IHV (Delonga 1996, 389) ili IHS (Delonga 1995, 130), u oba slučaja s crticom koja označava kraticu. H je u tim primjerima znak za e (grčko eta). Na košljunskom natpisu H se pojavljuje iza S i predstavlja, zapravo, suvišno slovo koje se može pripisati ranosrednjovjekovnim nepravilnostima kojima obiluju ranosrednjovjekovni natpisi. Kao možda najpoznatiji primjer dodavanja suvišnog slova H u našim ranosrednjovjekovnim natpisima, ističe se primjer na tzv. sarkofagu Ivana Ravenjanina, gdje je H dodano na početku riječi. Među sličnim nepravilnostima koje se mogu naći i na posebno važnim, kneževskim natpisima, može se spome-

the ornamental sequences of pretzels in the middle belt and hooks in the upper one have not been entirely preserved. The beam is broken on the right end, leaving all three horizontal belts unfinished (Fig. 1).

The Košljun architrave was made of limestone. The dimensions of the preserved fragment are as follows: length: 73 cm; height: 22,5 cm; thickness: 9 cm.

The architrave is divided into three horizontal belts. The workmanship of the hooks in the upper belt, on a short foot, is quite fine. The foot is accentuated in relief, while the curve has a nice circular form with a central bulge. The middle belt, separated by two narrow relief ribs, is much wider than the edge belts. The ornamental motif of a pretzel, which filled the middle belt, is beaten off to a significant degree, so that the sequence of interconnected pretzels has remained only partially preserved. The lower half of the ornamental sequence of the pretzels, with a clearly visible three-strand rendering of the motif, is better preserved. The lower horizontal belt bears an inscription, written in quite neatly shaped letters forming complete words and typical contractions. This is the beginning of a votive inscription, which probably mentioned the donor connected with the church to which the furniture with the preserved fragment of the architrave belonged. The inscription contains a rather long invocation and the pronoun ego. The name of the person and the possible title as well as the nature of the donation have unfortunately not been preserved in the remaining fragment of the architrave. From the preserved part of the inscription one can only draw conclusions about the relationship of a person with a certain pre-Romanesque church, as was usual in our pre-Romanesque period.

Having examined the fragment, father Mavro Velnić offered his reading of the inscription: In nomine D(omi)ni n(ost)ri [le]shu Chr(ist)i ego. The reading indeed does not present difficulties, as the contractions in the inscription are very well-known and frequent, in early Christian as well as in early medieval inscriptions (Testini 1980, 350-351; Kaufmann 1917, 297; Marucchi 1911, Pl. XXX,2). All the words and contractions in the inscription are clearly visible but for the form that supposedly marks the name of Jesus, where the first letters are not clearly visible and the letters SHV appear with a horizontal bar above the letters. There is a considerable distance between these visible letters and the previous contraction NRI, indicating the existence of the first letters of Jesus' name (Fig. 2). As the words present in the invocation on the Košljun inscription are numerous and appear in the usual sequence, the suggested reading of the inscription with the complete name of Jesus is fairly sound. In that case the line indicating a contraction above the letters SHV is redundant. It is known that the form lesu appears in our early medieval inscriptions as IHV (Delonga 1996, 389) or IHS (Delonga 1995, 130), in both cases with a line marking the abbreviation. In these examples 'H' is the mark for 'e' (the Greek eta). On the Košljun inscription 'H' follows 'S' and it is, in fact, a redundant letter attributable to early medieval irregularities in which early medieval inscriptions abound. Perhaps the best known example of the addition of a redundant letter 'H' in our early medieval inscriptions appears on the so-called sarcophagus of John of Ravenna, where an 'H' is added at the beginning of the word. Among similar irregularities appearing even on particularly important, princely inscriptions, we can mention the example of the incorrect order of letters on the inscription from Nin with Branimir's name on it.

nuti primjer pogrešnog redosljeda slova na natpisu iz Nina s Branimirovim imenom.

Pored invokacije, u natpisu je očuvana samo riječ ego. U toj riječi pojavljuje se specifičan oblik romboidnog O. Riječ je o pravilnom obliku romba bez produženih krakova. To je slovo u paleografskom pogledu svakako najistaknutije na košljunskom natpisu. Među natpisima s hrvatskog teritorija koje je skupila V. Delonga, najbližnje romboidno O nalazi se na poznatom Branimirovu natpisu iz Otresa (Delonga 1996, 217, T. LXXI,182). Ovo je prilično važna paralela, jer i neke druge značajke upućuju na povezanost između predromaničkih ulomaka iz Otresa i Košljuna. Oblik romboidnog O bez produženih krakova datira se u našoj literaturi od kraja 9. pa do u 11. st. (Burić 1990, 240-241). Paleografski pregled oblika slova s naših ranosrednjovjekovnih natpisa koji je dala V. Delonga, potvrđuje tu dataciju slova O u obliku čistog romba (Delonga 1996, 393-414). Tu se kao najraniji, sigurno datirani natpis sa slovom O u obliku čistog romba, pojavljuje natpis iz Otresa. Ako bi ovo datiranje primijenili na košljunski natpis, doba kneza Branimira moglo bi predstavljati donju vremensku granicu za izradu arhitravne grede iz zvonika košljunskog samostana.

Ulomak arhitravne grede iz košljunskog samostana odlikuje se odabirom ornamentalnih motiva koji se može usporediti s nizom nalaza predromaničkih arhitravnih greda s različitih lokaliteta u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i bizantskoj Dalmaciji. O tim je arhitravnim gredama i sličnosti u odabiru ornamentalnih motiva i njihovu rasporedu u horizontalne pojaseve, pisao N. Jakšić koji je i definirao predromaničku radionicu koju, između ostalog, obilježava podjela arhitrava na tri pojasa, od kojih dva sadrže ornamentalne motive kuka i perca, a u trećem se obvezno nalazi natpis (Jakšić 2000, 208-212). Tu radionicu, čija se djela prepoznaju na nizu lokaliteta, N. Jakšić je nazvao benediktinskom klesarskom radionicom i datirao u vrijeme kneza Branimira. Do takva određenja došao je na temelju činjenice što se veći broj lokaliteta na kojima se mogu prepoznati djela navedene radionice, izravno ili neizravno povezuje sa sigurno utvrđenim benediktinskim samostanima. Kako čak s tri lokaliteta s nalazima arhitravnih greda specifičnih karakteristika, što obilježavaju izdvojenu klesarsku radionicu, potječu natpisi s imenom kneza Branimira (Muć Gornji, Nin i Otres), cijela se produkcija benediktinske klesarske radionice može sigurno datirati u vrijeme kneza Branimira, odnosno u posljednja desetljeća 9. st.

Novopronađena arhitravna greda s Košljuna u potpunosti odgovara arhitravima s lokaliteta koje je izdvojio N. Jakšić i definirao kao lokalitete na kojima su bila prisutna djela benediktinske klesarske radionice iz doba kneza Branimira. Iz toga proizlazi i datacija košljunske grede u vrijeme kneza Branimira, odnosno u kraj 9. st. Usporedbom sa srodnim spomenicima s lokaliteta koje je izdvojio N. Jakšić, može se ukazati na spomenike s kojima košljunska greda pokazuje najviše dodirnih točaka. To je u prvom redu fragmentarno očuvani arhitrav iz crkve Sv. Krševana u Zadr. Dva ulomka arhitravne grede koji pripadaju desnom

In addition to the invocation, the only preserved word in the inscription is ego. A specific form of a rhomboidal 'O' appears in that word – a rhomb of regular shape without extended arms. In terms of palaeography this letter is certainly the most prominent one on the Košljun inscription. Among the inscriptions from the Croatian territory collected by V. Delonga, the most similar case of a rhomboidal 'O' is found on the renowned Branimir inscription from Otres (Delonga 1996, 217, Pl. LXXI,182). This is quite an important parallel, because certain other features also point to the connection between the pre-Romanesque fragments from Otres and Košljun. The form of a rhomboidal 'O' without extended arms is dated in our literature from the end of the 9th until the 11th century (Burić 1990, 240-241). A palaeographic review of the letter forms from our early medieval inscriptions presented by V. Delonga confirms such dating of the letter 'O' in the form of a pure rhomb (Delonga 1996, 393-414). The inscription from Otres appears here as the earliest securely dated inscription with the letter 'O' in the form of a pure rhomb. If we apply such dating to the Košljun inscription, the period of prince Branimir might represent the lower chronological limit for the production of the architrave from the bell-tower of the Košljun monastery.

The fragment of the architrave from the Košljun monastery features a selection of ornamental motifs comparable with a series of finds of pre-Romanesque architraves from various sites in early medieval Croatia and Byzantine Dalmatia. N. Jakšić wrote on those architraves and similarities in the selection of ornamental motifs and their layout in horizontal belts. He also determined a pre-Romanesque workshop, characterized among other things also by the division of the architrave into three belts, two of which contain ornamental motifs of hooks and pretzels, while the third invariably contains an inscription (Jakšić 2000, 208-212). This workshop, whose works are recognized on a number of sites, N. Jakšić called a Benedictine stone-carving workshop, and dated it to the time of prince Branimir. He based this conclusion on the fact that a large number of sites on which products of the discussed workshop can be recognized, are directly or indirectly connected with securely determined Benedictine monasteries. Taking into consideration that there are as much as three sites with the finds of architraves of specific features, marking a separate stone-carving workshop, that at the same time yielded inscriptions bearing the name of prince Branimir (Muć Gornji, Nin and Otres), the entire production of the Benedictine stone-carving workshop can be securely dated to the time of prince Branimir, i.e. the last decades of the 9th century.

The newly discovered architrave from Košljun entirely corresponds to the architraves from the sites that N. Jakšić singled out and defined as the sites containing works from the Benedictine stone-carving workshop from the time of prince Branimir. Consequently, the Košljun architrave is dated to the time of prince Branimir, that is, to the end of the 9th century. By comparison with the related monuments from the sites singled out by N. Jakšić one can point to the monuments with which the Košljun architrave shows the most common features. This primarily applies to a fragmentary architrave from St. Chrysogonus' (Sv. Krševan) church in Zadar. Two fragments of the architrave, belonging to the right architrave of the altar partition and bearing the final part of the votive inscription, were found in 1888 in the floor of St. Chrysogonus' church in Zadar (Iveković 1931, 25, Pl. XIV, Fig. 46; Hrvati i Karolinzi (Croats and Caroling-

arhitravu oltarne pregade i na kojima se nalazi završni dio posvetnog natpisa, pronađena su 1888. god. u podu crkve Sv. Krševana u Zadru (Iveković 1931, 25, T. XIV, sl. 46; Hrvati i Karolinzi 2000, III.54). Kuke u gornjem pojasu arhitrava iz Sv. Krševana posve su istih obilježja kao i kuke na košljunskoj gredi. Odlikuje ih plastična neraščlanjena noga i velika kružno oblikovana zavojnica. Kuke sličnih obilježja, ali preciznije izrade, prisutne su na ulomcima iz Otresa i Stupova u Biskupiji. Međutim, na tim lokalitetima sveukupni izgled pojaseva na arhitravnim gredama nešto je drukčiji nego na ulomcima iz Sv. Krševana i s Košljuna. U Otresu i Stupovima srednji pojas s motivom pereca je znatno uži i drukčije klesan nego na ulomcima iz Sv. Krševana i s Košljuna (Delonga 1996, T. XXI, T. LXXI). U Lepurima, gdje također susrećemo slično oblikovane kuke, pojas s perecima je zamijenio mjesto s natpisnim pojasom, pa se utoliko lepurski ulomci razlikuju od ulomaka s drugih lokaliteta iste predromaničke radionice (Delonga 1995a, 303-324; Jakšić 2000, 208-212). S obzirom na navedene razlike u pogledu oblikovanja dvaju ornamentalnih pojaseva, košljunskoj arhitravnoj gredi ostaju najbliži ulomci iz zadarskog Sv. Krševana. Ta sličnost se dodatno potencira usporedbom natpisa iz Sv. Krševana i s Košljuna. U oba natpisa susreće se isto oblikovano romboidno O koje se, na temelju datiranog natpisa iz Otres, može pripisati vremenu kneza Branimira. U natpisima iz Sv. Krševana i s Košljuna su primjetne i razlike, posebno u upotrebi kontrakcija i ligatura. Na košljunskom natpisu koriste se kontrakcije a ligatura nema, dok je na arhitravu iz Sv. Krševana prisutna samo jedna kratica (P za PRO), a češće se pojavljuju ligature. Te razlike, međutim, mogu se zanemariti u odnosu na sličnosti koje postoje, kako između dva natpisa, tako i između ukupnog izgleda ulomaka iz Zadra i s Košljuna. Na temelju tih sličnosti moglo bi se zaključiti o nesumnjivom zajedničkom porijeklu tih ulomaka.

Dok su neki lokaliteti s djelima benediktinske klesarske radionice precizno datirani u doba kneza Branimira (to su prvenstveno lokaliteti s Branimirovim imenom u natpisima), ključni benediktinski lokalitet na našoj obali Jadrana, crkva i samostan Sv. Krševana u Zadru, predstavlja problem u pogledu točnog datiranja pojave benediktinaca i vremena izgradnje prve crkve na mjestu kasnije crkve i samostana Sv. Krševana. Općenito se u literaturi navodi siguran podatak da je crkvu dao izgraditi zadarski prior Andrija s predstavnikom gradskog nobiliteta Fuskulom, kojoj je prior Andrija 918. god. oporučno ostavio dio svojeg imutka. Kako se u oporuci priora Andrije spominje i opat Odolbert, sigurno je početkom 10. st. već postojao i samostan Sv. Krševana (Ostojić 1964, 39; Katičić 1998, 422). Korijeni tog samostana vjerojatno su znatno stariji, jer su u Zadru u ranije doba djelovali egipatski monasi koji su osnovali samostansku zajednicu (Katičić 1998, 422). Na temelju postojećih izvora ne može se ustanoviti kada je točno utemeljen samostan Sv. Krševana. Autori koji su u novije doba pisali o crkvi i samostanu, uglavnom tematiziraju zbivanja iz 10. i kasnijih stoljeća, kada o zadarskom samostanu svjedoče pouzdani izvori počevši od oporuke priora Andrije i izvora o ponov-

ians) 2000, III.54). The hooks in the upper belt of the architrave from St. Chrysogonus' have completely identical features to those on the Košljun beam. They are characterized by an unsegmented relief foot and a large circular curve. The hooks with similar features but more precise workmanship are present on the fragments from Otres and Stupovi in Biskupija. However, on these sites the overall appearance of the belts on architraves is somewhat different from that on the fragments from St. Chrysogonus' and from Košljun. In Otres and Stupovi the middle belt with the pretzel motif is considerably narrower and differently carved than those on the fragments from St. Chrysogonus' and from Košljun (Delonga 1996, Pl. XXI, Pl. LXXI). In Lepuri, where we also encounter similarly shaped hooks, the belt with pretzels traded places with the inscription belt, so in that respect the Lepuri fragments differ from those from other sites of the same pre-Romanesque workshop (Delonga 1995a, 303-324; Jakšić 2000, 208-212). Considering the mentioned differences regarding the shaping of two ornamental belts, the Košljun architrave finds closest relatives in the fragments from St. Chrysogonus' in Zadar. This similarity is additionally reinforced by the comparison of the inscriptions from St. Chrysogonus' and from Košljun. Both inscriptions contain an identically shaped rhomboidal 'O' which, on the basis of the dated inscription from Otres, can be attributed to the time of prince Branimir. The inscriptions from St. Chrysogonus' and from Košljun reveal also differences, particularly in the usage of contractions and ligatures. Contractions are used on the Košljun inscription, but ligatures are not, whereas on the architrave from St. Chrysogonus' only one abbreviation is used (P for PRO), while the ligatures appear more frequently. These differences, however, can be neglected when compared with the existing similarities between the two inscriptions as much as between the overall appearance of the fragments from Zadar and from Košljun. On the basis of those similarities one could reach the conclusion about the indisputable common origin of those fragments.

While certain sites with the works of the Benedictine stone-carving workshop are precisely dated to the time of prince Branimir (primarily the sites with Branimir's name in the inscriptions), the key Benedictine site on our Adriatic coast, the church and monastery of St. Chrysogonus in Zadar, presents a problem when it comes to the precise dating of the appearance of the Benedictines and the time of construction of the first church at the spot of the later church and monastery of St. Chrysogonus. In general, the literature brings as an established fact that it was the Zadar prior Andrija that had the church built together with representative of the city nobility Fuskul to which prior Andrija bequeathed a part of his property in 918. As the will of prior Andrija mentions also abbot Odolbert, it is certain that the monastery of St. Chrysogonus had already existed by the beginning of the 10th century (Ostojić 1964, 39; Katičić 1998, 422). The roots of that monastery are probably much earlier, considering that Aegyptian monks, who founded a monastic community, were active in Zadar in previous times (Katičić 1998, 422). The exact date when the monastery of St. Chrysogonus was established cannot be ascertained on the basis of the existing sources. The authors that recently wrote about the church and the monastery mostly concentrate on the events from the 10th and later centuries, when reliable sources bear testimony to the Zadar monastery, starting with the testament of prior Andrija and the sources telling of the rebuilding of the monastery in 986 (Freidenberg 1980-81, 31-70; Vežić 1990, 163-

noj izgradnji samostana 986. god. (Freidenberg 1980-81, 31-70; Vežić 1990, 163-178; Katičić 1998, *passim*). O vjerojatno ranijem osnutku samostana, u 9. st., svjedoče podaci o ranijoj samostanskoj zajednici egipatskih monaha koja je s translacijom moći sv. Krševana posvećena novom zaštitniku sv. Krševanu. Također i nalazi ulomaka crkvenog namještaja unutar romaničke crkve Sv. Krševana, upućuju na postojanje ranije crkve iz 9. st. Među tim ulomcima, pored fragmenata arhitravne grede koji su opisani u ovom radu, nalazi se još nekoliko ulomaka ciborija, pluteja i arhitravnih greda (Petricioli 1990, 198; Jurić 1990, 270-272). Ovdje su osobito zanimljiva dva različita ulomka arhitravne grede, od kojih jedan ima ornamentalne nizove karakteristične za benediktinsku klesarsku radionicu, ali bez natpisnog pojasa, a drugi drukčiji odabir i izvedbu ornamenta. Ta je dva ulomka objavio R. Jurić (Jurić 1990, 271), koji je ulomke iz Sv. Krševana datirao u drugu polovicu 9. st. Ulomci stilski različito oblikovanih arhitravnih greda, upućuju svakako na izmjene crkvenog namještaja i u skladu s tim na rano doba izgradnje crkve Sv. Krševana. Kao matična ustanova benediktinaca na istočnoj obali Jadrana, samostan Sv. Krševana sigurno je odigrao važnu ulogu pri formiranju benediktinske klesarske radionice iz vremena kneza Branimira. Visoka kakvoća plastike te radionice govori o njezinom ishodištu u bizantskim dalmatinskim gradovima, odakle su se utjecaji mogli širiti na hrvatski teritorij. U tom kontekstu formiranje kvalitetne klesarske radionice svakako upućuje na ranije utemeljenje samostana koji je vjerojatno predstavljao ishodište klesarske djelatnosti benediktinaca u doba kneza Branimira.

Visok stupanj podudarnosti između zadarskih ulomaka arhitrava i novopronađenog ulomka na Košljunu, govori u prilog izrade košljunskog spomenika u zadarskoj radionici ili o djelovanju zadarskih benediktinskih klesara na otoku Krku. Činjenica da je košljunska greda pronađena na mjestu gdje je od 12. st. sigurno postojao benediktinski samostan, otvara i vrlo zanimljivo pitanje o vremenu osnutka prvih benediktinskih samostana na otoku Krku. Naime, iako je građevni materijal za izgradnju samostanskog kompleksa na otočiću Košljunu nesumnjivo dovožen na sam otočić, vrlo je zanimljiva podudarnost u pronalasku jedne predromaničke grede s obilježjima benediktinske klesarske radionice iz kraja 9. st. upravo na mjestu gdje je postojao benediktinski samostan, čiji se prvi počeci i točno vrijeme utemeljenja ne mogu sigurno utvrditi.

U pisanim izvorima prva vijest o samostanu na Košljunu potječe iz 1186. god. Tada se spominje košljunski opat Ivan, kanonik (Ostojić 1964, 183). Iz ove vijesti ne proizlazi vrijeme osnutka košljunskog samostana. Ostaci trobrodne i troapsidalne samostanske crkve otkriveni su u novije doba u istraživanjima unutar današnje franjevačke crkve na Košljunu (Lipovac 1993, 131-142; Giacomoni 1993, 145-150). Po tipološkim obilježjima ta bi se crkva mogla datirati u 11. ili 12. st., svakako prije prvog spomena samostanskog opata u drugoj polovici 12. st. Među nalazima unutar temelja benediktinske trobrodne crkve, otkrivene su i dvije grobnice ko-

178; Katičić 1998, *passim*). The probable earlier foundation of the monastery, in the 9th century, is testified by the information about an earlier monastic community of Aegyptian monks, which following the translation of the relics of St. Chrysogonus was dedicated to the new patron, St. Chrysogonus. The finds of fragments of church furniture within the romanesque church of St. Chrysogonus likewise point to the existence of an earlier church from the 9th century. Among these fragments, in addition to those of the architrave described in this paper, there are several other fragments of ciboria, plutei and architraves (Petricioli 1990, 198; Jurić 1990, 270-272). Of particular interest here are two different fragments of architraves, one of which contains ornamental sequences typical for the Benedictine stone-carving workshop, but lacking the inscription belt, while the other has a different selection and rendering of the ornaments. These two fragments were published by R. Jurić (Jurić 1990, 271), who dated the fragments from St. Chrysogonus to the second half of the 9th century. The fragments of architraves revealing different stylistic forms certainly point to alterations in the church furniture and in line with this also to an early date of construction of St. Chrysogonus' church. As the central institution of the Benedictines on the eastern coast of the Adriatic, the monastery of St. Chrysogonus certainly played an important role in the formation of the Benedictine stone-carving workshop from the time of prince Branimir. The high quality sculpture of that workshop speaks of its origins in the Byzantine Dalmatian towns, from where the influences might have spread to the Croatian territory. In that context the formation of a quality stone-carving workshop certainly suggests an earlier foundation of the monastery that probably represented the starting point of the stone-carving trade of the Benedictines in the time of prince Branimir.

The many similarities between the Zadar architrave fragments and the newly discovered fragment on Košljun speak in favour of the manufacture of the Košljun monument in the Zadar workshop, or of the activity of the Zadar Benedictine stone-carvers on the island of Krk. The fact that the Košljun beam was found on the spot where a Benedictine monastery certainly existed from the 12th century, raises a very interesting question about the time of the founding of the first Benedictine monasteries on Krk. Even though the building material for the construction of the monasterial complex on the islet of Košljun was undoubtedly brought to the islet, the correspondence in the discovery of a pre-Romanesque beam with features of the Benedictine stone-carving workshop from the end of the 9th century precisely on the spot of a Benedictine monastery, whose first beginnings and the precise time of foundation cannot be ascertained is certainly very interesting.

The first note in written sources about the monastery on Košljun comes from 1186. It mentions a Košljun abbot by the name of John (Ivan), a dean (Ostojić 1964, 183). The note does not reveal when the Košljun monastery was founded. The remains of a three-aisled and three-apsed monasterial church were recently discovered in the excavations within the present-day Franciscan church on Košljun (Lipovac 1993, 131-142; Giacomoni 1993, 145-150). On the basis of the typological features that church may be dated to the 11th or 12th century, certainly before the first mention of the monasterial abbot in the second half of the 12th century. Two tombs were discovered among the finds within the foundations of the Benedictine three-aisled church, which on the basis of the masonry features and relationship

je prema značajkama zidanja i odnosu prema strukturama trobrodne bazilike, prethode izgradnji te crkve. Prema mišljenju istraživača, te bi grobnice mogle biti kasnoantičke i upućuju na postojanje nekih starijih građevinskih struktura na otočiću (Lipovac 1993, 140-141). U posljednjim istraživanjima unutar franjevačke crkve 2003. i 2004. god., otkriveni su sitni nalazi kakvi su poznati i iz ranijih istraživanja, koji upućuju na korištenje prostora tijekom kasne antike. Riječ je o nalazima kasnoantičkoga građevnog materijala i dijevlovima amfora (Blečić 2004, 166-167). Za sada nema nalaza koji bi govorili o kasnoantičkoj crkvi, iako spomenute dvije grobnice, ukoliko su kasnoantičke, upućuju na mogućnost postojanja kasnoantičke crkve.

U kontekstu tih spoznaja treba istaknuti mogućnost da je predromanička arhitravna greda otkrivena u zvoniku na Košljunu, izvorno bila namijenjena jednoj košljunskoj ranosrednjovjekovnoj crkvi, možda već postojećeg benediktinskog samostana. U tom slučaju dodatno bi se učvrstila zapažanja o pripadnosti crkvenog namještaja specifičnih obilježja kakva se zapažaju i na košljunskoj arhitravnoj gredi, benediktinskoj klesarskoj radionici koja je krajem 9. st. opremila crkvenim namještajem nekoliko crkava benediktinskih samostana. Ako se ova pretpostavka ne bude mogla potvrditi nekim novim nalazima, onda će postojanje ulomka crkvenog namještaja benediktinske klesarske radionice na Košljunu trebati pripisati pukom slučaju i okolnostima koje izmiču argumentiranom obrazloženju.²

to the constructive parts of the three-aisled basilica, precede the building of that church. The excavator believes that these tombs might belong to late antiquity, and they point to the existence of some earlier building structures on the islet (Lipovac 1993, 140-141). In the latest excavations within the Franciscan church in 2003 and 2004, small finds were discovered similar to those known from previous excavations, which indicate the usage of the space during late antiquity. These finds consist of building material from late antiquity and of parts of amphorae (Blečić 2004, 166-167). So far there have been no finds that would speak of a church from late antiquity, even though the two mentioned tombs, if they indeed date from late antiquity, indicate the possibility of existence of a church from late antiquity.

In the context of this new understanding it should be stressed that it is possible that the pre-Romanesque architrave discovered in the bell-tower on Košljun was originally intended for an early medieval church on Košljun, perhaps that of the already existing Benedictine monastery. If this is so, this would add further strength to the observations regarding the affiliation of the church furniture with specific features, perceptible also on the Košljun architrave, to the Benedictine stone-carving workshop, which supplied church furniture to several churches of Benedictine monasteries towards the end of the 9th cent. In case no new finds are discovered to confirm this assumption, the existence of the fragment of church furniture from the Benedictine stone-carving workshop on Košljun will have to be attributed to pure chance and circumstances eluding a reasoned interpretation.²

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY :

- Blečić M., 2004, Crkva Blažene Djevice Marije, HAG 1/2004, Zagreb, 166-167.
- Burić T., 1990, Tko je bio prokonzul trogirskoga natpisa, ShP 20/1990, Split, 239-249.
- Delonga V., 1995, Donatorski natpis župana Gostihe iz crkve Sv. Spasa u Cetini (Vrh Rici), ShP 22/1995, Split, 117-140.
- Delonga V., 1995a, Predromanički spomenici iz crkve Sv. Martina u Lepurima kod Benkovca, PrilpuD 35/1995 (Petriciolijev zbornik I), Split, 303-325.
- Delonga V., 1996, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split
- Freidenberg M. M., 1980-81, Samostan Sv. Krševana i Zadr u X.-XIV. stoljeću, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, 27-28/1980-81, Zadar, 31-70.
- Giaconi H., 1993, Prikaz prijedloga idealne rekonstrukcije tlocrta crkve Sv. Marije benediktinske opatije na Košljunu, u: *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, posebno izdanje Zbornika Pedagoškog fakulteta, Rijeka, 145-150.
- Hrvati i Karolinzi, 2000, Dio II, Katalog, Split
- Iveković Č. M., 1931, *Crkva i samostan Sv. Krševana u Zadru*, Djela JAZU, knj. XXX, Zagreb

- Jakšić N., 2000, Klesarstvo u službi evangelizacije, u: *Hrvati i Karolinzi*, Dio I, Rasprave i vrela, Split, 192-213.
- Jurić R., 1990, O mogućem muzeju samostana Sv. Krševana, u: *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru*, Zadar, 269-289.
- Katičić R., 1998, *Litterarum studia*, Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja, Zagreb
- Kaufmann C. M., 1917, *Handbuch der altchristlichen Epigraphik*, Freiburg im Breisgau
- Lipovac G., 1993, Zaštitna arheološka istraživanja samostanske franjevačke crkve Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu, u: *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, posebno izdanje Zbornika Pedagoškog fakulteta, Rijeka, 131-142.
- Marucchi O., 1911, *Christian Epigraphy*, Chicago
- Ostojčić I., 1964, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split
- Petricioli I., 1990, Umjetnička baština samostana Sv. Krševana do 16. stoljeća, u: *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru*, Zadar, 197-219.
- Testini P., 1980², *Archeologia cristiana*, Edipuglia
- Vežić P., 1990, Opatija Sv. Krševana u Zadru - razvoj prostorne cjeline, u: *1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru*, Zadar, 163-178.

2. Ovaj prilog proučavanju predromaničkog crkvenog namještaja posvećujem prof. dr. Željku Tomičiću koji je djelatno vezan i uz otok Krk, o čijim je antičkim i srednjovjekovnim spomenicima i sam pisao.

2. I dedicate this contribution to the study of pre-Romanesque church furniture to Prof. Željko Tomičić, who has a professional interest in the island of Krk, of whose monuments from antiquity and the Middle Ages he has also been writing.

